

Georg Henrik von Wrights andliga testamente

Ny Kopernikus enda hoppet för människan

I en tunn och mycket väl avvägd bok tecknar den finlands-svenske filosofen von Wright bakgrunden till sin djupt pessimistiska framtidsbild. Denne intellektuelle aristokrat har åstadkommit en konsekvent svartmålning, där den enda strimman av hopp står till en "andra upplysning", skriver Thomas Söderqvist.

I DEN vetenskapliga kaffe-pauskulturen är den finlandssvenske filosofen **Georg Henrik von Wright** mest känd för att han drygt 30 år gammal efterträdde Ludwig Wittgenstein på lärostolen i Cambridge – för att bara några år senare återvända till Helsingfors. När jag nu läser **Vetenskapen och förnuftet** förstår jag att detta inte är pausfilosofi. Denna tunna, men väl skrivna och väl avvägda bok är hans andliga testamente till mänskligheten.

von Wrights ärende är ovanligt för att komma från en så högt estimerad vetenskapens tjänare. Han skriver om universella frågor som sällan tas upp i seminarierummen. Allra minst hos våra filosofer. Han vill nämligen fästa läsarens uppmärksamhet på att den vetenskapliga rationalitet som präglat det moderna Västerlandets historia har gått bankrutt. Det ensidigt rationella, tekniska förnuftet blir allt mindre förnuftigt, i betydelsen vettigt.

I tretton tablåer tecknar von Wright den filosofihistoriska bakgrunden till sin djupt pessimistiska framtidsbild. Den på naturvetenskapens framsteg baserade industriella teknologin kommer med säkerhet att fortsätta "sin uppsluppna dans i bakkantisk yra". Som följd härav kommer naturen ytterligare att nedsmutsas och skövlas. Slutligen slår den tillbaka i en nemesis divina, en gudomlig vedergällning.

Men inte bara naturen ödeläggs. Demokratien urholkas, den enskilde blir alltmer hjälplös, ex-

en ny bok

Georg Henrik von Wright
Vetenskapen och förnuftet
Bonniers

mänskliga rättigheter. Men de är blott säkerhetsventiler för mänsklighetens dåliga samvete.

Denna apokalyptiska vision är naturligtvis varken ny eller uppseendeväckande. Allt det väsentliga i de tankar som här framförs har redan formulerats av andra. von Wright står således i intellektuell skuld till civilisationskritiker som Jacques Ellul och Lewis Mumford. Hans syn på det tekniska förnuftets inneboende oförnuft ligger nära Frankfurt-skolans, särskilt Theodor Adornos och Max Horkheimers berömda arbete "Upplysningens dialektik" från 1940-talet.

Det är ett tema som förts vidare av Michel Foucault i dennes idéhistoriska analyser av den sk diskursmakten. Under det senaste årtiondet har den postmoderna filosofin riktat kritik mot upplysningsprojektet. Jean-François Lyotard har dödförklarat de stora "meta-berättelserna".

Så långt går dock inte von Wright. Foucault tycks inte intressera honom, och han tar direkt avstånd från uttrycket postmodernism. Han har också föga till övers för alternativrörelsernas teknologikritik. Antingen är de för svaga eller alltför dragna åt det irrationella. Han tar Marilyn Fergusons omtalade bok "The Aquarian Conspiracy" som praktexempel på ett utbredd charlataneri inom genren.

Detta försök att balansera mellan rationalismens Skylla och irrationalismens Charybdis, mellan det blinda tekniska förnuftet och det osakliga svärmeriet, är heller inget nytt i den apokalyptiska genren. Men i gengäld har jag sällan läst ett så konsekvent svartmålande framtidsscenario av en nutida etablerad akademiker. I bakgrunden skymtar Freuds idé om människans inneboende dödsdrift.

Det är inte orealistiskt, säger von Wright, att människan går under som art. Tanken tycks inte ens beröra honom särskilt illa: "Jag kan inte för egen del finna det särskild upprörande", skriver han.

Det finns således i denna bok

Jag reagerar vid läsningen gång på gång mot ordval och formuleringar som uttrycker en avmätt filosofisk och intellektuell distans till ämnet. Mer än en gång betecknar von Wright en bok eller en formulering som "osmaklig". Det är som om en vulgär bokitel gör mer ont i den von Wrightska själen än civilisationens möjliga undergång.

Så skriver en intellektuell aristokrat. Det är mycket långt från von Wright till exempelvis Rolf Edberg. Det är en attityd som berör mig illa. Ändå väcker texten paradoxalt nog känslor av ömhet och respekt.

Det är samma ömhet jag känner inför en liten gosse som lärt sig att hålla tillbaka sina tårar. Och det är det slags respekt jag kan känna inför en äldre man vars kunskaper och insikter fördjupats under decenniernas tänkande, och i vars skrifter varje sida, varje rad är valda med omtanke.

Vad återstår då?

Till skillnad från marxisterna som ser produktivkrafterna som hävstången till all förändring, så finner filosofer och idéhistoriker alltings urkälla i världsbilden. Så ock von Wright. Han menar, som så många andra i dag, att den mekaniska, deterministiska och atomistiska världsuppfattning som föddes med Bacon och Descartes, Kepler, Galilei och Newton håller på att förvittra.

Den håller så sakteliga på att ersättas av ett nytt helhetstänkande, baserat på det 20:e århundradets upptäckter inom fysiken och biologin. von Wrights hopp står alltså till en holistisk förnyelse av världsbilden.

Varje världsbild har sin personliga centralgestalt. Den moderna världsbildens födelse personifieras ofta med Kopernikus. För von Wright är det Barbara McClintock, Nobelpristagaren i medicin och fysiologi 1983, med sin känsla för att organismen är en levande helhet, som fram-

skymtar som möjlig kandidat till en Kopernikus för kommande generationer.

Förnyelsen ska således komma i människans tänkande, genom att utveckla hennes "rationella anlag". Liksom Adorno tecknar von Wright alltså konturerna av en "andra upplysning", en upplysningens självupplysning. Han har inte någon stark tro på "förnuftets seger". Men, tillägger han, "kanske kunde min inställning kallas en bekännelse till förnuftet som ett hopp för människan".

Det är en vacker och bokstavligt filosofisk vision. Men jag tror ändå att den utgör ett fundamentalt misstag. För det första förstår jag inte varför inte holismen skulle kunna utvecklas till ett nytt instrument för herradöme.

I "The reenchantment of the world" från 1981 argumenterar Morris Berman för att det holistiska tänkandet utmärkt väl kan legitimera en "industriell totalitarism".

Och det biologiska systemtänkande som von Wright, bl a inspirerad av systemteoretikern Ludwig von Bertalanffy, sätter sin lit till, har av samme Bertalanffy beskrivits som ännu en möjlig teknik för att inordna människan under "megamaskinen".

För det andra bortser von Wright från ett annat "anlag" hos människan – hennes "kärleksfulla anlag". I stället för att bekämpa Descartes med Descartes tror jag att det vore klokare att ty sig till Pascals kända motto: "Hjärtat har sina skäl, som förståndet ej fattar."

Att lyssna till hjärtats skäl, till kärleken, solidariteten och broderskapet är en annan, och hoppfullare, väg ut ur det omöjliga dilemma som von Wrights pessimistiska odyssey genom den filosofiska idéhistorien försätter sina läsare i.

THOMAS SÖDERQVIST
 Fil dr i vetenskapsteori

perter och teknokrater tar successivt över samhällets angelägenheter. Och mycket litet sker för att förändra denna kroniska civilisationsförflamning.

Visserligen kommer ansvars-kännande och upplysta personer att orda om vackra ideal, om fred, om global jämlikhet och om

ett starkt underliggande drag av bitterhet och cynism. Men det förblir en outtalad underton. Skildringen av marschen mot en "Blade runner"-tillvaro blir i stället — som vore det en kompensation för all denna bitterhet — egendomligt återhållsam, kylig och behärskad.

Foto: LENA SVANBERG

von Wright på stadig kurs över Ingå kyrkfjärd.